

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO, VII

(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

***Antón e Ramón Villar Ponte:
Unha irmandade alén do sangue***

Emilio Xosé Ínsua López

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO
(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

Directores:

Luís Alonso Girgado
Ramón López Vázquez

Consello asesor:

Xesús Ferro Ruibal
Xosé Manuel García Iglesias
Anxo González Fernández
Ramón Mariño Paz
Anxo Tarrío Varela
Andrés Torres Queiruga

Edita:

XUNTA DE GALICIA

CONSELLERÍA DE EDUCACIÓN
E ORDENACIÓN UNIVERSITARIA

DIRECCIÓN XERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA

CENTRO RAMÓN PIÑEIRO PARA A
INVESTIGACIÓN EN HUMANIDADES

Conseleiro de Educación e Ordenación Universitaria:

CELSO CURRÁS FERNÁNDEZ

Director Xeral de Política Lingüística:

XESÚS P. GONZÁLEZ MOREIRAS

Coordinador científico

MANUEL GONZÁLEZ GONZÁLEZ

Ilustración da cuberta:

BALDO RAMOS

Imprime:

Gráficas ATV

ISBN:

84-453-3960-5

Depósito Legal:

C-2877-2004

*En memoria e homenaxe a Zoraida Morgado,
polo tesouro de libros galegos que puxo nas
miñas mans no final dos seus días.*

Presentación

Velaquí o traballo gañador do II Premio Centro Ramón Piñeiro de ensaio breve. Titúlase *Antón e Ramón Villar Ponte: unha irmandade alén do sangue* e o seu autor é un profesor de Ensino Medio, mozo aínda, Emilio Xosé Insua López –distinguido co voto unánime do xurado do Premio– que presentou o seu traballo baixo o lema Zoraida e no acto de entrega da distinción á que se fixo acredor explicou, non sen fonda emoción, o porqué daquel lema.

O profesor Insua López forma parte das novas xeracións de intelectuais galegos que están a desenvolver, dende perspectivas máis rigorosas por máis críticas, unha múltiple obra publicística no terreo, sobre todo, da literatura do país. Ensaaios, edicións, colaboracións en prensa, libros de texto integran ese amplo e variado labor que, no caso que agora me ocupa, conta co engadido dunha moi importante e ata exhaustiva tese de doutoramento, que discorre precisamente sobre Antón Villar Ponte.

O coñecemento en profundidade das figuras tratadas, o dominio da bibliografía, a meditada ordenación das partes na totalidade do conxunto e a pulcritude e precisión expositivas son notas –moi positivas notas– destas páxinas do profesor Insua López, que percorre

plurais camiños ó enfocar os Villar Ponte: contexto familiar, labor de prensa, campañas ideolóxicas, militancia nacionalista, singradura na etapa republicana, etc. Este VII Caderno Ramón Piñeiro resulta, en consecuencia, un texto atraente para o lector e significativo pola súa análise. Os meus sinceros parabéns ó autor porque, en definitiva, contribúe con este traballo a consolidar o Premio Centro Ramón Piñeiro con alto prestixio e notable dignidade intelectual.

CELSO CURRÁS FERNÁNDEZ

Conselleiro de Educación e Ordenación
Universitaria

ÍNDICE

1. <i>A xeito de introdución. Unha primeira aproximación valorizativa e contrastiva ás respectivas figuras dos irmáns Villar Ponte</i>	11
2. <i>O contexto familiar e formativo</i>	21
3. <i>Primeira sintonización ideolóxica e primeiras campañas cívicas conxuntas dos irmáns Villar Ponte</i>	31
4. <i>Os irmáns Villar Ponte e a xestión das Irmandades da Fala</i> ..	43
5. <i>Despregamento dun constante labor proselitista e afrontamento das primeiras escisións nas Irmandades</i>	51
6. <i>Pangaleguismo, radicalización ideolóxica e unha empresa xornalística en común</i>	61
7. <i>Coincidencia ideolóxica dos Villar Ponte na ruptura do nacionalismo e na posterior actuación da ING</i>	75
8. <i>Os Villar Ponte no réxime ditatorial primorriverista: da inicial colaboración á célere actitude de oposición republicana e galeguista</i>	89
9. <i>Unha paréntese de dor no clan dos Villar-Chao</i>	103
10. <i>Apurando esforzos a prol da mudanza de réxime. Os Villar Ponte no nacemento da ORGA e durante a “Dictablanda”</i> ..	111
11. <i>Esperanzas, logros, frustracións e contradicións do período republicano para os irmáns Villar Ponte</i>	133
12. <i>Coda. Ramón depositario do cariño e a dor colectivas pola morte de Antón</i>	147
<i>Bibliografía citada</i>	151

1. A xeito de introdución. Unha primeira aproximación valorizativa e contrastiva ás respectivas figuras dos irmáns Villar Ponte.

O de Antón (1881-1936) e Ramón Villar Ponte (1890-1953) non é, evidentemente, o único caso de irmáns de sangue que na primeira metade do século XX desenvolveron unha intervención máis ou menos destacada na sociedade galega, quer no ámbito cívico-político, quer no cultural, quer no literario, quer no xornalístico. Velaí están, por citarmos algúns, os casos de Manuel e Plácido Lugo Freire, Florencio e César Vaamonde Lores, Ramón e Xoán A. Suárez Picallo, Augusto M^e e Álvaro de las Casas, Fermín e Luís Bouza Brei, Xurxo e Xoaquín Lourenzo, etc.

Ora, sendo o anterior verdade, non cabe dúbida de que o de Antón e Ramón Villar Ponte resulta, por moitos motivos, un par fraterno especial e intensamente frutífero, sen o que dificilmente se poderían describir de xeito satisfactorio fenómenos e episodios á postre fundamentais na historia política e cultural da Galiza do século XX.

No plano político, ambos irmáns xogan un papel de destaque na fundación e xeira toda das Irmandades, na loita democrática, republicanista e progresista contra a Ditadura de Primo de Rivera e na axitada evolución do nacionalismo galego durante a peripecia republicana, traxicamente truncada co alzamento fascista de xullo de 1936.

No plano ideolóxico, corresponde a eles en boa dose a fundamentación teórica e a divulgación demótica (a través da prensa, da conferencia, do folleto, do libro, do

mítin e mesmo da incipiente radiofonía) dos principios dunha doutrina nova, o nacionalismo galego, superadora das limitacións do rexionalismo decimonónico e, ao mesmo tempo, amalgamadora e sintetizadora das aspiracións da nación negada e das súas clases sociais marinadas.

No plano cultural, ambos colaboran con entidades emblemáticas como a Academia Galega, o Seminario de Estudos Galegos, a Asociación de Escritores, etc. e participan en non poucas empresas relacionadas co mundo da literatura (editorial “Céltiga” de Ferrol, boletín ourensán *Nós*, etc.) e da prensa (*A Nosa Terra*, *Rexurdimento*, *El Correo Gallego*, *Galicia*, *El Pueblo Gallego*...).

No plano idiomático, inxente foi o seu esforzo de reivindicación, de dignificación e de ampliación de usos do galego, desde a propia esfera íntima e familiar ata o espazo público, fose como oradores, fose como articulistas de prensa, fose como literatos e intelectuais.

Neste sentido, tal vez o máis significativo e importante no relacionamento dos irmáns Villar Ponte reside na marcada complementariedade, na constante colaboración e no entendemento estratéxico ou de fondo que existiu entre ambos durante as súas respectivas traxectorias vitais, mesmo por riba de notorias diferenzas a respecto dalgúns aspectos ideolóxicos (actitude perante a relixión, por exemplo) e a despeito de determinadas diverxencias tácticas en conxunturas concretas (explicitación ou non de sentimentos e posicionamentos “arredistas”, distinta actitude diante da constitución do Partido Galeguista (PG) en 1931 e da participación deste na Frente Popular en 1936, etc.).

Cos seus matices e sen menoscabo das súas particularidades persoais, formativas e de talante, os irmáns Villar Ponte constituíron un auténtico *tándem*, unha *entente cordiale* que, desde unha actitude sempre combativa e civilista, se traduciu nunha especie de tácito “reparto de papeis” segundo o que a Antón lle tocou exercer de home permanentemente envorcado cara á opinión pública, constante divulgador, incansábel promotor de iniciativas, animador do teatro nacional e destacado dirixente da primeira fila nacionalista e republicanista na Galiza, entanto a Ramón lle tocou actuar como discreto activista, teorizador sistemático da nova doutrina libertadora galega e dirixente político a escala local viveiresa... De aí, certamente, que a estrela antonina adoite brillar, polo xeral, con máis forza que a ramonina dentro do universo das figuras de referencia dese período histórico galego.

En liñas xerais, Antón preséntasenos máis “multifacético” do que seu irmán Ramón e cunha traxectoria biográfica e pública máis relevante, máis incisiva, máis axitada e problemática (facendo excepción, claro é, das duras circunstancias que acompañaron a Ramón na posguerra). O máis vello dos Villar Ponte, con efecto, exerceu vocacións e facetas (poeta e orador republicanista xuvenil, boticario, novelista en español, actor teatral *amateur*, tradutor e autor teatral, director de cadros de declamación e de coros populares, xornalista profesional...) que están ausentes en seu irmán menor e protagonizou ademais peripecias e responsabilidades que, para ben ou para mal, non viviu Ramón (emigración a Cuba, presidencia de destacadas entidades corporativas como a “Asociación de Prensa” coruñesa, participación en entidades educativo-recreativas como a “Reunión de

Artesáns” ou a “Universidad Popular” herculinas, dirixente provincial agrarista, membro da “Junta Provincial Antituberculosa” da Coruña, preso da Ditadura primorriverista, deputado en Cortes na 2ª República...)

En facetas coincidentes, Antón conseguiu, por regra xeral, unha maior influencia, unha maior relevancia, unha maior popularidade e un maior recoñecemento, tanto coetáneo como póstumo, do que seu irmán Ramón.

No mundo do xornalismo, por exemplo, a figura de Antón está loxicamente a anos luz da de Ramón, tanto pola variedade de funcións que despregou desde a profesionalidade o máis vello dos irmáns (“negro”, colaborador habitual e/ou esporádico, redactor, director, correspondente, columnista de opinión...) como pola cantidade e relevancia pública dos artigos que escribiu e dos numerosísimos cabezallos que frecuentou, entre os que hai que contar o máis salientábel da prensa galega e emigrada do seu tempo e aínda algún dos xornais emblemáticos da prensa española de signo progresista naquela época, como *El Sol*. A faceta xornalística de Ramón é moito máis limitada e menos ubérrima que a de seu irmán, aínda que, por suposto, ten un interese indiscutíbel.

No campo cultural, constátase a participación de ambos irmáns en entidades como a “Academia Galega”, o “Seminario de Estudos Galegos” ou a “Asociación de Escritores de Galicia”. No primeiro caso, a relevancia de Ramón só afloraría na posguerra, cando xa Antón finara. No segundo, tal vez sexa o do irmán menor o contri-

buto máis importante, pois, a diferenza de Antón, chegou a efectivizar o ingreso na entidade lendo en 1927 un discurso sobre *O sentimento nazonalista e o internazonalismo*. Canto á terceira entidade, é sabido que o papel de Antón na súa aparición foi decisivo, por máis que morrese sen ver logrado o afán... Ora, nin como conferencista, nin como prologuista, nin como xornalista cultural (envorcado na crítica e divulgación de libros, no comentario de exposicións artísticas, na participación en múltiples debates estéticos, etc.) cabe comparar o contributo dun e doutro, por ser claramente favorábel, sequera sexa en cantidade, a Antón.

Na política, o papel de Antón no nacionalismo das Irmandades e da ING, na loita contra a Ditadura primorriverista e na xeira republicana ten, por regra xeral, unha transcendencia e relevancia moi superiores á de Ramón: Antón é conselleiro primeiro da Irmandade coruñesa, dirixe *A Nosa Terra*, é candidato a concelleiro na Coruña en 1921, fai parte do Directorio da ING, é dirixente da “Federación Provincial Agraria” coruñesa en 1923-1924, é concelleiro na amentada cidade en 1924, promove sen éxito o “Partido Liberal Autonomista Gallego” en 1925, participa en primeira liña na “Alianza Republicana” desde 1926, apoia en 1929 a posta en marcha do “Partido Republicano Radical-Socialista”, resulta decisivo na fundación nese mesmo ano da “Organización Republicana Gallega Autónoma” (ORGA), exerce como deputado nas Cortes Constituíntes (1931-1933) da 2ª República, ingresa en 1934 no PG e asume postos de dirixencia neste partido, volve ser candidato ás lexislativas en febreiro de 1936... Frente a esta executoria, Ramón é un dirixente de nivel medio nas Irmandades, parece acadar certo protagonismo na ING (fai parte das

comisións encargadas do traballo de crear un sindicato nacionalista e de manter os vínculos cos núcleos nacionalistas da emigración americana) e acaba por desempeñar labores tan só no nivel local, primeiro na ORGA e logo no PG, se ben é certo que chega a ostentar a alcaldía da vila do Landrove durante uns axitados meses de 1931...

Nesta mesma orde de cousas hai que dicir que Ramón era, segundo ten testemuñado Lois Tobío nas súas *Décadas*, máis romántico e idealista que Antón, o que se traduciu nunha actitude amiúde máis “ríxida” e “purista” por parte do primeiro (cabe dicir en certa maneira, menos “flexíbel” e “pragmática”) no relativo a cuestións político-doutrinarias. Parece indiscutíbel, así e todo, que Ramón revela nos seus artigos e ensaios uns fundamentos teórico-formativos máis sólidos e sistemáticos que seu irmán Antón, moito máis “autodidacta” e ecléctico na conformación do seu pensamento e moito menos disciplinado á hora de poñelo en orde e expoñelo, seguramente por “deformación profesional” (os xornalistas sempre padeceron a tiranía da actualidade e a vertixe da inmediatez...).

Antón e Ramón compartiron ideais republicanas e federalistas, que beberon directamente, durante a súa adolescencia, dos escritos de Pi i Margall. Amosaron desde mediados da década dos 10 e polo resto das súas vidas un constante compromiso en defensa da personalidade nacional da Galiza e do recoñecemento dos dereitos políticos e culturais que de tal condición se derivan, refugando tallantemente o centralismo unitarista español (mesmo desde formulacións “arredistas” ou filo-independentistas no período 1921-1923, especialmente

expresas en Ramón) e converténdose en activísimos propagandistas das demandas autonomistas galegas colocadas durante a 2ª República. Fitaron e analizaron o panorama internacional e as relacións entre pobos desde perspectivas claramente anti-imperialistas, combatendo ademais a posición dogmáticamente estatalista das esquerdas españolas a este respecto. Ollaron con arroubo as loitas nacionais de Polonia, Irlanda, Cataluña e Euzkadi e viviron con horror o espectáculo da Europa enzoufada en sangue durante a Grande Guerra (1912-1918), da Italia en mans de Mussolini (1921) e da Alemaña en mans de Hitler (1933). Combateron con enerxía (tras un primeiro momento de errada esperanza, confusión e tímida colaboración) a Ditadura de Primo de Rivera e, xa na República, alertaron e loitaron contra a infiltración caciquil nas hostes defensoras do novo réxime e contra un crecente extremismo dereitista e fascista, que acabou por provocar a traxedia do 36.

A relixión configúrase como o terreno en que resultan máis claras as diverxencias de pensamento e de actitude entre os dous irmáns. O catolicismo sen fisuras de Ramón, adquirido no seo familiar e revelado de cote con actitudes devocionais moi marcadas, contrasta tanto co anticlericalismo xuvenil como co laicismo militante e agnosticismo tolerante do Antón maduro.

Dito isto, o noso ensaio tentará mostrar nas liñas que seguen algúns dos momentos, acontecementos, circunstancias, campañas e iniciativas que converteron a irmandade sanguínea dos Villar Ponte nun punto de partida para o desenvolvemento dunha outra irmandade, chamémoslle “espiritual”, da que, discrepancias

incluídas, derivaron numerosos froitos ideolóxicos, políticos e culturais que, alén de constituír referentes inexcusábeis da historia da Galiza no século XX, continúan presentes e actuantes en boa medida na sociedade galega de comezos do século XXI.

2. O contexto familiar e formativo

O Viveiro de finais do século XIX que veu nacer aos Villar Ponte era unha vila con suficientes elementos políticos, económicos, sociais e culturais como para impregnar de vocacións e inquietudes, desde cedo, a personalidade dos dous irmáns.

Tratábase dunha vila de tradicional especialización comercial e artesanal que vivía nesa altura en plena transformación económica, mercé á chegada da enerxía eléctrica, a introdución do vapor nos barcos de pesca ou a apertura das minas de ferro da Silvarosa. Unha vila que dispoñía de varias entidades recreativas, en que surxían continuamente rondallas musicais, comparsas de Antroido, bandas de música, grupos afeccionados de teatro, etc. Unha vila que contaba con locais axeitados para as representacións dramáticas e as proxeccións cinematográficas, que erixía a Nicomedes Pastor Díaz unha estatua no centro da Praza Maior e que animaba dous cabezallos de prensa, enfrontados entre si: o católico-conservador *El Eco de Vivero*, fundado en 1888 e dirixido desde 1893 polo subdiácono de orixe santiaguesa Jesús Noya González, e o liberal *El Vivariense*, fundado en 1890 e dirixido por Jesús Franco.

A política entraba a diario na casa en que se criaban os Villar Ponte, pois seu pai, Don Ponciano Villar Bermúdez (1842-1914), era un dos prebostes locais do Partido Conservador, exercía nalgúns períodos como concelleiro e actuaba como recadador do deostado imposto de consumos. As loitas entre liberais e conser-

vadores locais (“dos bandos sin ideas”, en expresión de Antón Villar Ponte) e a emerxencia do obreirismo na vila do Landrove fixeron de pano de fondo no desenvolvemento infantil dos nosos protagonistas, insuflando neles con toda a probabilidade unha precoz preocupación pola *res publica*.

Non debe esquecerse, por outra banda, a condición “privilexiada” de ámbolos dous irmáns tanto no tocante á situación económica familiar (seu pai, Don Ponciano, enriquecera en Cuba, cobraba diversas rendas e detentaba unha das medianas fortunas do Viveiro finisecular) como no relativo á formación académica recibida. Ambos foron alumnos do “Colegio Insigne”, fundado en 1563 mediante manda testamentaria por María Sarmiento de Rivadeneira, fechado na vaga desamortizadora liberal en 1840 e reaberto en 1890. Ambos deslocáronse a Lugo para facer “por libre” os exames do bacharelato e ambos tamén fixeron carreira universitaria. Ben é verdade que a farmacéutica en Santiago de Compostela de Antón cadrou ben pouco coas expectativas e vocacións do estudante, entanto a de Filosofía e Letras na “Universidad Central” de Madrid de Ramón, parece axustarse máis ás vontades, talentos e mesteres para os que o pequeno dos Villar Ponte se sentiu posteriormente chamado.

Nese sentido, a pesar de ter feito carreira na Universidade, Antón foi en moitos aspectos un auténtico autodidacta, de saber amplo e intereses moi variados e flexíbeis. As cualificacións do seu expediente académico, por mediocres (un único Notábel, varias materias superadas en Setembro e despois de varias convocatorias, etc.) non deixan dúbida sobre a escasa motivación

que suscitaron nel os coñecementos da botica, en contraste cunha temperá vocación política (militancia no republicanismo, primeiro a través dos grupos “Germinal” e despois na “Unión Republicana” liderada por Salmerón), literaria (poemas en español en diversas revistas, pezas teatrais *El peso de una ley* e *A patria do labrego*) e xornalística (colaboracións en xornais como *Nueva Brisa*, *El Combate*, *El Vivariense*, *Revista Gallega*, *La Idea Moderna*, *El Progreso*, *El Automóvil*, *¡Guau...Guau!...*). Para exercer como xornalista, Antón mergullouse por libre en abondosas e variadas lecturas, das que saíron unha nada desdeñábel formación humanística (política, sociolóxica, pedagóxica, histórica) e unha dedicación constante á *res literaria*, nomeadamente teatral. O xornalismo nesa época conducía en realidade a todo menos á especialización de saberes...

Pola contra, seu irmán Ramón aparece como un estudante máis aplicado e centrado nas disciplinas “propias da materia”, sen case dexergas de vocación literaria (os textos desa índole que se conservan son da posguerra) e cun exercicio do xornalismo non profesional, senón provocado polo afán divulgativo e/ou proselitista. O polifacetismo dos saberes de Antón, nalgúns casos obviamente un tanto epidérmicos dada a premura que o exercicio do xornalismo impuña no seu ritmo de “adquisición”, convértese en Ramón en especialización, en profundización rigorosa e sistemática en determinadas materias (a historia, a filosofía kantiana, o dereito e as doutrinas políticas, etc.), nunha incansábel tarefa de lectura, reflexión e elaboración propia.

Non debe perderse de vista, por outra banda, o feito de que Antón era case dez anos máis vello que

Ramón. As peripecias universitarias do primeiro, o seu compromiso republicanista (en aberto desafío ás ideas do núcleo familiar), a aventura xornalística de *Nueva Brisa*, a apertura da botica en Foz, a progresiva consagración como xornalista e literato foron feitos que Ramón viviu desde a condición de neno, probabelmente desde a (case) inconsciencia. Non así, polo dolorosas, a morte da nai Melchora Ponte Peña (1852-1897) e dos irmáns Faustino (1880-1904), María de la Consolación (1884-1906) e María de la Natividad Jesusa (1892-1904). Eses óbitos, invariabelmente causados pola tise, traumatizan o fogar dos Villar Ponte e deixan a Ramón e Antón como únicos vástagos superviventes... Se é lóxico que dous irmáns se profesen afecto, non é estraño que vistas estas circunstancias, Antón e Ramón o fixesen cunha intensidade especial...

O deslocamento de toda a familia Villar Ponte a Santiago nos cursos 1894-95 e 1895-96 serviu para acompañar ao fillo máis vello, Xosé Faustino, no remate da súa carreira de Medicina e para amparar o salto á Universidade de Antón. Son dous anos composteláns na infancia do neno Ramón dos que resulta difícil saber qué pouso puideron deixar no seu espírito. Non acontece así con Antón, pois semella claro que a estadía en Compostela afianzou as tres vertentes vocacionais para as que se viña sentindo chamado desde a puberdade en Viveiro: a política, o xornalismo e a literatura.

Non podemos deixar de subliñar a diferente reacción perante o medio ideolóxico familiar experimentada polos dous irmáns. A orfandade materna marcou a infancia de Ramón. A tía Clementina Ponte supliu na práctica a ausencia de Melchora e infundiou en Ramón

unha boa parte da súa acesa relixiosidade católica, un tanto tridentina. Polo contrario, Antón reaxiu contra o clima ultracatólico e monárquico dos seus proxenitores, abrazando nos anos mozos un anti-clericalismo tipicamente republicano, do que dan mostra algúns dos seus traballos no semanario herculino *El Combate* (1903), en que rexeita o concepto de caridade, polemiza co entón arcebispo de Santiago, o salmantino Martín de Herrera (1835-1922), arredor do dereito dos obreiros católicos a se syndicar en organizacións socialistas ou defende a existencia dunha verdadeira dicotomía entre Catolicismo (“es la exaltación del privilegio, la teocracia, el absolutismo, la autocracia refinada”) e Cristianismo (que ten “esencia democrática” e do que son sublimacións os ideais consagrados na Declaración Universal dos Dereitos Humanos).

A diferenza de anos que existía entre eles e as propias circunstancias familiares en que quedaron após a morte da nai e as sucesivas perdas de irmáns vítimas da tise fixeron que Antón asumise en certa medida un rol máis acusado de “irmán máis vello” para Ramón. As presuntas desidias do Villar Ponte máis novo, por exemplo, serán reprendidas polo autor de *A patria do labrego* nas páxinas da *Revista Gallega* de Galo Salinas, concretamente no seu número 386 (10.8.1902) mediante o apólogo en verso “La pereza”... A devoción pola figura de Nicomedes Pastor Díaz e a admiración e asimilación das ideas federalistas de Francesc Pi i Margall son dous claros exemplos do influxo ideolóxico directo e decisivo que Antón exerceu sobre Ramón nesta época.

Por outra banda, non é difícil imaxinar a admiración e o afán imitativo que debía de sentir Ramón a res-

pecto de seu irmán máis vello cada vez que á casa dos Villar Ponte chegaba un exemplar dos moitos xornais e revistas en que Antón comezaba a colaborar (*La Idea Moderna, Revista Gallega, El Combate, Tierra Gallega, La Voz de Galicia...*); cando se recibía algunha carta de destacadas personalidades literarias ou políticas como Santiago Rusiñol, Lugrís Freire, Riguera Montero ou Alejandro Lerroux a el enderezada; cando a prensa mencionaba a estrea da súa peza *El peso de una ley* en Viveiro en 1902 e polos obreiros socialistas de Lugo na Festa do Primeiro de 1904; cando o seu nome era amenado en letra de molde e pasquín pola súa participación en mitins e actos públicos republicanistas; cando chegou o pacote que contiña exemplares impresos na Casa Ramiro P. del Río, de Luarca, da peza *A patria do labrego*; etc.

Desta faceta ou rol educador que, *latu sensu*, cumpriu Antón a respecto de seu irmán máis novo dá conta, en definitiva, a dedicatoria que este estampou en 1921 no frontis da súa *Doctrina Nazonalista*:

“Con todo o agarimo da miña alma adico iste traballo, froito de unha arela francamente arredista, a meu irmán Antón, non soio por sere irmán dobrementes, no sangue e na sagra ideia, sinon tamén por sere o meu mestre”.

Cando Antón decide marchar para Cuba en 1908, despois de ter pechado a botica de Foz (desde a que animara con Noriega Varela o xornal satírico *¡Guau...Guau!* e desde a que combatera, secundando a campaña de Riguera Montero, a Academia Galega de Murguía), de ter colaborado co semanario viveirés *Germinal* e de ter

fracasado como redactor do diario republicano madrileño *El País*, Ramón debeu de ser testemuña da rifa que tal decisión causou entre seu irmán e seu pai. O propio Antón aludiría a ela afirmando que emprendeu viaxe a Cuba despois de ter feito o “cruento sacrificio” de discutir con Don Ponciano, que xa abondo decepcionado e preocupado estaba tanto co fechamento da botica focega como cos fervores políticos do seu vástago.

**3. Primeira sintonización ideolóxica
e primeiras campañas cívicas conxuntas
dos irmáns Villar Ponte**

Consérvase na Academia Galega algunha das cartas que Antón enviou á súa decimada familia desde Cuba, durante o axitado periplo que protagonizou nese país durante aproximadamente dous anos (maio de 1908-xullo de 1910). Nese testemuño epistolar vemos a Antón ponderando a cantidade de traballo que tiña que afrontar como xornalista e director de *El Comercio* de Camagüey e dando conta dalgún dos seus éxitos socio-profesionais.

Como é sabido, Antón foi en Cuba colaborador, redactor, director e/ou promotor de diversas publicacións galaico-cubanas e propiamente cubanas (*Follas Novas*, *Diario Español*, *La Unión Española*, *El Comercio* de Camagüey, *El Resumen*, *Alma Gallega*); dinamizou as actividades culturais da colonia galega a través de entidades como o cadro de declamación “Rosalía Castro”; fixo parte de diversas comisións filo-rexionalistas como a “Asociación Iniciadora y Protectora de la Academia Gallega”; acompañou nos prolegómenos aos iniciadores da sociedade de instrución “Vivero y su Comarca”; participou en banquetes, actos de protesto pola matanza de Oseira e en diversos mitins agrario-basilistas; frecuentou o trato de diversos pintores, escritores e xornalistas; etc.

Tamén foi en Cuba onde se namorou de Micaela Chao; onde foi brutalmente agredido en represalia pola publicación en *El Comercio* de Camagüey de determinados artigos de contido moi crítico con certos sectores da

colonia española; onde protagonizou un fero enfrontamento co xornalista ferrolán Adelardo Novo pola dirección do *Diario Español*; e, finalmente, onde se bateu até tres veces en *duelo*, por cuestións de “honra profesional”.

En xullo de 1910, coa acreditación como correspondente de prensa na Península dos diarios *La Correspondencia* de Cienfuegos e *Diario de la Marina* de La Habana baixo o brazo, Antón Villar Ponte embarca para regresar a Galiza. Cando se instala provisoriamente en Viveiro, anima en outubro a constitución dunha comisión para a celebración solemne do primeiro centenario do nacemento do poeta romántico e político liberal moderado Nicomedes Pastor Díaz (1811-1863), comisión da que, por certo, fai parte tamén Don Ponciano Villar Bermúdez. A teima era vella, pois xa en 1901 o autor de *A patria do labrego* presidira outra comisión, asesorada polo poeta Alfredo García Dóriga, que traballara (sen éxito, iso si) co obxectivo de recadar fondos pecuniarios que sufragasen o traslado dos restos mortais do autor da “Égloga de Belmiro e Benigno” desde Madrid a Viveiro. Daquela, Antón mesmo subira ao escenario do “Coliseo” viveirés, nunha función con fins recadatorios, para interpretar o papel de “Arturo” nunha representación da peza *El asistente coronel*, de Gonzalo Cantó.

Precisamente no contexto desa nova campaña homenaxeadora de Pastor Díaz promovida por Antón Villar Ponte vemos ao seu irmán Ramón lanzarse por vez primeira á escena pública, asinando a súa primeira colaboración xornalística. Trátase do artigo “Desigualdad irritante”, publicado no semanario *La Voz de Vivero* o día 2 de agosto de 1911. Nel denuncia Ramón a falta de ambiente e o escaso apoio, tanto no propio Viveiro como

na Galiza e nas colonias galegas da emigración, que rodeaba a iniciativa de homenaxe a Pastor Díaz. A “Universidad Central” madrileña (da que Pastor Díaz fora rector) e o “Centro Galego” de la Habana son, nese sentido, as dúas entidades que reciben as máis agres críticas e os máis acesos reproches por parte de Ramón Villar Ponte. Finalmente, os actos leváronse a cabo o 15 de setembro de 1911 e neles desempeñou un destacado papel Antón, pois pronunciou en nome da Academia Galega un discurso desde o balcón da casa natal do poeta romántico obxecto de homenaxe.

Entre decembro de 1910 e xaneiro de 1911, Antón residiu en Portugal como correspondente de prensa para cubrir os sucesos revolucionarios que supuxeron a instauración da República no país irmán. Durante esa estadia, segundo confesou anos despois, realizou unha transcendental descuberta socio-lingüística e mesmo identitaria, ao comprobar como o portugués, na fin de contas un “galego nacionalizado”, despregaba un abano funcional completo e vivía unha normalidade social da que o galego carecía (e aínda carece). Non é difícil imaxinar que semellante impacto emocional e intelectual experimentado polo Villar Ponte máis vello fose inmediatamente transmitido e contaxiado ao Villar Ponte máis novo, xurdindo así no pensamento de ambos unha compoñente filo-lusitanista e un ideal normalizador do galego e reintegrador da vella unidade idiomática (e non só) galaico-portuguesa que permanecerá constante e actuante ao longo das súas respectivas traxectorias.

De regreso en Viveiro, Antón excita a través do xornal *La Voz de Viveiro* unha campaña en demanda da construción do ferrocarril da Costa (Ferrol-Xixón) e

actúa como correspondente de prensa na Península para os xornais cubanos arriba citados e na propia vila do Landrove para o diario liberal herculino *La Voz de Galicia*. Mais diversas cuestións vitais e profesionais empúrrano fortemente cara ao abandono da vila que o viu nacer.

Por unha banda, o seu imposíbel encaixe na correlación política do municipio, polarizada entre un bando liberal submisivo ao deputado Soto Reguera e unha *entente* republicano-conservadora acaudalada polo *tándem* Díaz Freijo-Rebellón Zubiri. O clima socio-político que respira Viveiro cando Antón Villar Ponte regresa de Cuba provócalle, efectivamente, un evidente malestar, que se exterioriza na “Carta aberta” que lle remite o 31 de xullo de 1910 ao director do diario lugués *La Idea Moderna*, Vega Blanco (*Beppo*), nada máis chegar á vila do Landrove. A ela pertencen estes longos, mais substanciosos, parágrafos:

“Desde que he pisado tierra española, salvo las crónicas que por obligación tengo que enviar periódicamente á los dos diarios cubanos, cuya representación en España se me ha confiado, no emborroneé hasta la fecha ninguna cuartilla (...) Pensaba descansar una temporada, que bien lo ha menester quien, como yo, pasase dos años en tropicales países ‘no dando paz á la mano’. Pero está visto que mi descanso es escribir (...) Intenciones me entraron al cojer la pluma de trazar un capítulo de novela picaresca que tuviera por asunto mi pueblo y sus políticos. Pero quédese en el tintero por hoy semejante deseo (...) Sin embargo, como de algo hay que hablar, hablemos de esta cosa turbia que se llama sociedad vivariense y que á lo que á mi se me alcanza es fiel espejo de otras sociedades similares donde el caciquismo y el energumenismo han

sentado sus reales, levantando tiendas de campaña más pobres y grotescas que las de ciertas hordas africanas (...) Ese arte de mediocres que se llama la política *ad usum vulgaris*, invade todas las capas sociales de este pueblo donde me cupo la suerte de nacer (...) tan mezclados andan aquí los oficios, las artes, las letras y la política”.

A. Villar Ponte denuncia a tremenda polarización da vida local viveiresa en dúas banderías (“ha de saberse que hay dos aceras: la de don fulano y la de don zutano”, escribe), que envelena completamente a convivencia e que dificulta a súa particular “reintegración”:

“Y a mí, que jamás fuí político en el sentido rebañego de la palabra, hubo señores graves -y que el asno me perdone si ofendo su seriedad- que no se han dignado saludarme, creyéndome sin duda contaminado de majadería política. ¡Pobres gentes! ¡No saben que limitando el valle donde se enmarañan sus miserias hay cimas altas y escarpadas á donde se encaraman los hombres que, como yo, gustan de espaciar la vista en los horizontes amplios y dilatados! ¡Ignoran que más allá de su pequeñez está la cultura y está la vida civil y está la espiritualidad y están las margaritas que no se han hecho para la boca de los puercos”.

Por outra banda, contribúe ao seu malestar o forzoso afastamento da súa namorada Micaela Chao, residiendo entón en Ortigueira, tras regresar de Cuba. Téñanse en conta, a maiores, as esixencias profesionais que se derivaban do exercicio das correspondencias dos xornais cubanos que lle daban nese instante o principal sustento ao noso autor. Resulta evidente que Antón necesitaba estar *á la page* nas informacións que se ían

xerando nos principais centros de decisión político-económica de Galiza e do Estado, mais eses centros ficaban ben afastados da cidade do Landrove, excesivamente illada e periférica a eses efectos. Do cúmulo destes factores diversos nace, cremos, a decisión final de Antón Villar Ponte de marchar de Viveiro e establecerse, a comezos de 1912, na cidade herculina.

En todo caso, o detonante do case definitivo divorcio de A. Villar Ponte coa súa vila natal foi a traxedia acontecida en Viveiro o domingo 5 de novembro de 1911. No transcurso dunha ocupación reivindicativa do edificio do Concello por parte dos mineiros da Silvarosa, coincidindo coa celebración do acto de proclamación de candidatos ás eleccións municipais, vaise producir un tiroteo en que resultarán gravemente feridos o republicano Díaz Freijo e o comerciante Matías Nistal, e morta unha muller labrega, Clara Peón, que estaba a vender os seus queixos no mercado instalado aquela mañá na Praza. Ao mesmo tempo, os liberais, que ostentaban nese instante a alcaldía, aproveitarán a confusión resultante para faceren un “pucheirazo” en toda a regra e proclamaren concelleiros polo artigo 29 da “Ley Electoral” aos seus candidatos. A. Villar Ponte envía unha serie de crónicas sobre os sucesos a *La Voz de Galicia* que serán cuestionadas no mesmo xornal polo alcalde de Viveiro, José Marqués.

O compromiso matrimonial de A. Villar Ponte con Micaela Chao Maciñeira, de quen se tiña namorado xa na illa de Cuba, ábrele o trato co erudito ortegano Federico Maciñeira, parente da súa futura muller. A través do trato con este ilustre prócer e beneficiándose das magnificas relacións no entramado social, institucional

e político coruñés que Maciñeira tiña, Antón Villar Ponte vai ser presentado e admitido en determinados circos sociais coruñeses, influentes e poderosos, entre os que cómpre subliñar, por riba de todos, o formado por algúns dos redactores e propietarios do xornal *La Voz de Galicia*. Este contacto é absolutamente determinante, coidamos, na súa admisión definitiva na redacción do diario herculino, na primavera de 1912.

A entrada de A. Villar Ponte na redacción de *La Voz de Galicia*, ademais de significar o seu arraigamento na cidade da Coruña (que roldaba daquela os 50.000 habitantes) supuxo evidentemente a adquisición provisoria da estabilidade económica e vital necesaria para afrontar o casamento coa súa namorada, que se concretiza na Igrexa parroquial de Santa Lucía da capital herculina o 26 de abril de 1913. Ambos teñen 31 anos. Do matrimonio nacerán dous fillos, “Tonecho” e “Meliña”.

Mentres Antón traballa na redacción de *La Voz de Galicia* e pon en marcha desde o 23 de agosto de 1912 a súa célebre sección “Con letra del siete”, Ramón estuda “Filosofía y Letras” na “Universidad Central” en Madrid, tendo entre os seus profesores a Menéndez Pidal. Nas aulas de Paleografía do Conde de las Navas experimenta o orgullo de ver citados como referentes bibliográficos fundamentais da materia algún dos traballos do seu parente Federico Maciñeira¹. Nos períodos vacacionais entre 1912 a 1917, Ramón acode onda o seu irmán, domiciliado no Rego de Auga coruñés, e alí vai intimando coa irmá da súa cuñada, Teresa Chao Maciñeira, con quen acabará casando en 1919. É nesta época, no entanto,

---

¹ Cf. *Boletín de la Real Academia Gallega*, A Coruña, nº 271-272, Marzo de 1943, pp. 225-227.

cando ambos irmáns fican definitivamente orfos: Don Ponciano falece a comezos de xullo de 1914.

Neste período anterior á fundación das Irmandades da Fala, Ramón actúa como informante de primeira man para que seu irmán Antón redixa algunhas entregas da sección “Con letra del siete” de *La Voz de Galicia*. Grazas ás cartas e testemuños de Ramón dá conta Antón aos seus lectores, por exemplo, no traballo “Diseción del conflicto escolar” (6.12.1913) dos actos de sabotaxe contra a empresa de tranvías madrileña realizados por un sector da estudantina a finais de 1913, a raíz do atropelamento accidental dun neno, e da posterior intervención represora da forza pública, que non fixo senón agravar e politizar o conflito. Antón Villar Ponte, nesta ocasión, condenará a actitude dos estudantes e, por extensión, a daqueles medios xornalísticos que atizaban o conflito para tirar rendemento político do mesmo:

“Disculpemos el impulsivismo pristino, por tratarse de gente joven. Lo posterior es censurable. Los estudiantes, dentro de la cátedra, en cosas del aula, en asuntos de instrucción, pueden y deben manifestarse resueltamente. Pero inmiscuirse en funciones privativas de la policía y la justicia, ya resulta absurdo (...)

Yo poseo ‘cédula personal’ que me autoriza a hablar sinceramente. Fui estudiante de Instituto y de Universidad; y por si esto fuera poco, aún tengo un hermano -que opina de completo acuerdo conmigo-, pese á su determinada característica de alumno de la Central”.

Tamén se ocupa Antón, con seu irmán Ramón como fornecedor de detalles e valorizacións, das tensas

mobilizacións universitarias que tiveron lugar en Madrid entre outubro e novembro de 1915, en protesto polo establecemento por parte do “Ministerio de Instrucción Pública” da obrigatoriedade de realización de exames de ingreso para as distintas Facultades. Aínda que apoia as demandas estudiantís, Antón non deixa de condenar no artigo intitulado “Por el mal camino” (25.11.1915) o que el mesmo denomina “tumultuaria actitud de los escolares” (rotura de mobiliario urbano, descarrilamento de tranvías, acantazamentos de persoas e edificios...), na medida en que non lle parece “el medio más oportuno y legítimo de vindicación de sus anhelos” e mesmo resulta contraproducente: “Por la fuerza, nada. Nada por el matonismo. Todo por la razón, por la persuasión, por el convencimiento”.

Ambos irmáns participan ademais, Ramón como estudante (xunto co vilalbés Manuel Peña Novo) e Antón como xornalista (xunto con Alejandro Barreiro), na campaña desenvolvida na primavera de 1912 para demandar a admisión da condesa de Pardo Bazán na Real Academia Española, daquela presidida por Pidal Mon. O 28 de xuño de 1914, Antón emprazaría desde “Con letra del siete” ao novo presidente da Corporación, o político balear Antonio Maura, a efectivizar dunha vez o ingreso da escritora galega. E aínda en senllos artigos de xaneiro e marzo de 1916, visto que non se cumprira a demanda, chegaría a solicitar do seu admirado Mariano de Cavia, xornalista aragonés, que cumprise a súa promesa de renunciar ao seu posto de académico en favor da autora de *Los pazos de Ulloa*...

Por último, non sería de estrañar que Ramón acompañase a Antón, en calidade de enviado especial de

La Voz de Galicia, nas súas visitas á “Exposición de Pintura Gallega” que se celebrou nos salóns do “Centro Galego” de Madrid entre maio e xuño de 1912.

4. Os irmáns Villar Ponte e a xestación das Irmandades da Fala

Constitúe case unha obviedade afirmar que as figuras de Antón e Ramón Villar Ponte teñen que ocupar un lugar destacadísimo en toda historia que se faga do noso país pola súa decisiva participación na fundación e expansión das Irmandades da Fala, organización ou movemento que constitúe o punto de arranque do nacionalismo galego contemporáneo. Os esforzos por divulgar o novo ideario de afirmación colectiva galega, por darlle expresión organizativa e por orientar a opinión pública en sentido galeguizante, desde as páxinas da prensa, desde os libros, desde as tribunas públicas e desde a propia conduta persoal, marcarán invariabelmente as traectorias cívicas e humanas dos dous irmáns.

Segundo indicou o propio Antón Villar Ponte con motivo do segundo aniversario do nacemento da entidade, non foi el senón seu irmán Ramón quen tivo concretamente a idea de fundar unhas Irmandades da Fala: “O iniciador d’elas foi Ramón Villar Ponte, irmán meu. A iniciativa súa recollinna eu e leveina a un folleto”². No entanto Ramón, por modestia, por render homenaxe a seu irmán, ou por ambas razóns ao mesmo tempo, negou este extremo no seu discurso de ingreso na Academia Galega (1951), cualificando a Antón como “pai feliz da idea”. O máis probábel é que fosen ambos ao unísono,

---

² Cf. VILLAR PONTE, A.: “¡Adiante! O Segundo Aniversario da Fundazón das Irmandades”, *A Nosa Terra*, A Coruña, nº 56, 30.5.1918.

“en palabras íntimas”³ como dixo Antón evocando aquel momento, os que alumeasen o proxecto.

Entre 1914 e 1916, Antón e Ramón conciben a idea que finalmente cobrará corpo co nome de Irmandades da Fala. Os dous irmáns analizan fenómenos como o estado de prostración e marxinación da lingua galega, o atraso económico e a febleza política dunha Galiza dominada por caciques e deputados *cuneros*, a parálise e desvirtuadora deriva da Academia Galega (aínda presidida por Murguía, repárese), a inviabilidade e ocaso mobilizador do agrarismo basalista, o auxe do movemento catalanista, o agudizamento da loita independentista irlandesa (“Levantamento de Pascua”, abril de 1916), o espertar nacionalitario mundial á calor da Grande Guerra, da doutrina do presidente norteamericano Wilson e do principio da libre determinación dos pobos instaurado na nacente Unión de Repúblicas Socialistas Soviéticas, etc.

Desas análises, os irmáns Villar Ponte tiran algunhas conclusións apremiantes. Galiza tiña unha posición e un carácter marxinal no deseño e nas directrices de desenvolvemento do Estado español, que cumpría modificar; as políticas oficiais resultaban lesivas para os intereses galegos; o caciquismo e a falta de espírito cívico na poboación galega eran produtos do centralismo e provocaban unha falta de auténtica representación política dos intereses do país nas diversas institucións; a reivindicación da lingua e da cultura propias, daquela esquecidas ou desprezadas, facíase imprescindible para o rexurdir da personalidade galega; etc.

---

³ Cf. VILLAR PONTE, A.: “Apuntes para a nosa historia contemporánea. O loitador inesquecente”, *A Fouce*, Buenos Aires, nº 21, 15.10.1930.

O propio Antón retrataría con potente trazo o lamentábel estado de cousas existente na Galiza no instante en que concibe con seu irmán Ramón a idea dunha nova organización:

“Antes do ano dazasete, o sentimento da galeguidade ficaba cáseque totalmente esmorecido na nosa terra. A nosa lingua, a nosa lírica, as cousas da nosa Historia eran estudadas e tratadas por algúns, moi poucos, galegos, como feitos arqueolóxicos. Unha erudición fría falaba das características raciaes dun xeito ouxetivo; tal que Galiza fose un planeta morto e lonxano. Facíanse inventarios do pretérito sin emoción algunha, agás en contadísimos conterraneos. As catro provincias en que nos escindiu o centralismo vivían a vida administrativa hespañola, desvencelladas as unhas das outras sin sentiren xa a máis pequena saudade da vella unidá galega. E os poboadores das mesmas -adrede escribo poboadores e non moradores, porque os moradores supoñen o concepto de adhesión íntima ós costumes do chan nativo- trocados en sinxelos habitantes dun territorio, que deixara de ser un país con alma, en loita suicida co seu propio ser, tiñan a Madrí polo seu único meridiano inteleitual, *moral* e artístico (...)

Pois ben; entón apenas ningún home culto da nosa terra emocionábase miga coas cousas enxebres. Polo contrario, adoitaban ollarse con indiferencia cando non con desprezo, coidándoas inferiores ás do resto de Hespaña. A rexa colonización castelá chegara a infundir na maoría dos nosos paisanos o presentimento vergoñoso da propia autoinferioridade, que inda hoxe custa caro desbotar dalgúns”⁴.

E o propio Ramón explicaría que foi xustamente nesa altura cando el e seu irmán Antón consideraron que se tornara absolutamente preciso

---

⁴ *Ibidem*.

“(…) levar a cabo, sen perda de tempo, unha labourea tenaz de recobro integral do propio verbo (…) pór remate ao aguniar lento, pro continuo, de aquela lingua, a nosa, que tendo condicións pra sere o instrumento axeitado da revalorización e recreación de un pobo, paseniño se amorecía, adulteiraba i-era suprantada, antramentes que a persoalidade de qu’era verbo natural d’eispresión andaba a arrastrare unha vida amorfa”⁵.

As conclusións desas conversas de irmáns irán pasando paulatinamente á letra de molde da man de Antón en xornais cubanos como o *Diario de la Marina*, en revistas madrileñas como *España*, en rotativos herculinos como *La Voz de Galicia*, *El Ciudadano* e *El Pirulí*, en publicacións da bisbarra ferrolá como *La Voz de la Liga*, *Ecos del Eume* e *El Faro de Ferrol* e mais en diversos actos públicos, como a asemblea pró-ferrocarril da Costa celebrada no Ferrol en xullo de 1915, nos que o de Viveiro participa en calidade de presidente da “Asociación de Prensa” coruñesa, cargo para o que foi electo en xaneiro dese mesmo ano.

Como culminación desas propagandas, Antón Villar Ponte tira do prelo na “Tipografía Obrera” coruñesa, o 21 de marzo de 1916, unha primeira edición do folleto intitulado *Nacionalismo gallego. Nuestra ‘afirmación’ regional*. Segundo indica a súa portada, trátase duns “apuntes para un libro”, que retoman, no fundamental, argumentos e mesmo parágrafos literais de varios dos artigos aparecidos previamente nas páxinas

---

⁵ Cf. VILLAR PONTE, Ramón: *A Xeración do 16 (Discurso lido o día 16 de xuño do 1951 na súa recepción)*, Real Academia Galega, A Coruña, 1977, p.12.

do xornal *La Voz de Galicia*, especialmente na sección “Con letra del siete”⁶, sobre a problemática situación que atravesaba o idioma galego e a necesidade de emprender de inmediato un labor de defensa e potenciación do seu uso como paso previo ao rexurdir económico, social e político da Galiza.

Pouco tempo despois, concretamente en maio de 1916, aparece unha nova edición, en formato libro e cunha *Addenda* titulada “Índice de Fe. Algunhas opinións e xuicios”⁷, que recolle os fragmentos máis significativos daquelas cartas, artigos, comentarios ou recensións que a publicación do seu folleto tiña suscitado na prensa e nos medios intelectuais galegos. Segundo informa Ramón Villar Ponte, foi esta unha edición “que a empresa de *La Voz* xentilmente regalou ao seu autor”⁸.

As propagandas villarpontinas son acollidas con interese e apoiadas, inicialmente, por tres núcleos intelectuais distintos: o dos redactores do xornal *La Voz de Galicia* (Alejandro Barreiro, Robustiano Faginas...), o dos impulsores da revista *Estudios Gallegos* en Madrid

---

⁶ Son estes, fundamentalmente, os intitulados “Una Cátedra en Madrid” (6.7.1913); “Por nuestro renacimiento literario” (7.4.1914); “Ni un solo periódico gallego” (3.5.1914); “En los umbrales de un problema. El gallego no debe morir” (9.5.1914); “Reivindicación difícil” (11.11.1914); “El catalanismo de un arzobispo” (26.5.1915); “Lo real inverosímil” (29.5.1915); “Por el idioma catalán” (2.12.1915); “Por Cataluña y por Galicia” (11.12.1915); “Al margen de una encuesta” (8.1.1916); e, por último, “El cimiento de la afirmación gallega” (5.2.1916).

⁷ Cf. VILLAR PONTE, A.: *Nacionalismo gallego. Nuestra afirmación regional*, Impr. de *La Voz de Galicia*, A Coruña, 2ª ed., 1916, pp. 69-90.

⁸ Vide VILLAR PONTE, R.: *A xeración do 16*, op. cit., p. 19.

(Rodrigo Sanz, Porteiro Garea, Aurelio Ribalta...) e, finalmente, o dos rexionalistas liberais coruñeses, antigos impulsores da “Solidaridad” e destacados membros da Academia (Lugrís Freire, Carré Aldao, Francisco Tettamancy, Vaamonde Lores...). Pola contra, a desafección inicial do agrario-basilismo cara ás nacentes Irmandades acabou derivando axiña en desencontro e hostilidade mutuas.

O acto fundacional das Irmandades da Fala celebrouse, como é sabido, o 18 de maio de 1916, no local que a Academia Galega tiña entón na cidade da Coruña. Ramón e Antón acoden con Micaela Chao Maciñeira (única muller presente na xuntanza) e o irmán pequeno desta, Antonio Chao. Nesa xuntanza, logo dunhas palabras de saúdo de Antón Villar Ponte e dun discurso de Lugrís Freire, discutíronse e aprobáronse “con gran entusiasmo”, a dicir do cronista de *La Voz de Galicia*, os primeiros Estatutos da nova entidade, que recibía a denominación de “Os Amigos da Fala Gallega” [sic] e que declaraba como obxectivo fundamental espertar, mediante o seu uso oral e escrito, a “afición e amor dos fillos de Galicia” cara a ela. Antón Villar Ponte foi elixido Conselleiro Primeiro, entanto Ramón ficaba como simple asociado de base...